Сборник съдебна практика

ЗАКЛЮЧЕНИЕ НА ГЕНЕРАЛНИЯ АДВОКАТ
M. CAMPOS SÁNCHEZ-BORDONA
представено на 10 юли 2019 година [1]

Дело C-467/18

Районна прокуратура Лом
срещу
ЕР,
с участието на:
НО

(Преюдициално запитване, отправено от Районен съд Луковит (България)

„Преюдициално запитване — Директиви 2012/13/ЕС, 2013/48/ЕС и (ЕС) 2016/343 — Приложно поле — Действия на полицейските органи — Действия на прокурора в рамките на досъдебното производство — Особено наказателно производство за прилагане на принудителни медицински мерки — Настаняване в психиатрично заведение в съответствие със закон, който не е наказателен — Ефективен съдебен контрол относно спазването на правото на заподозрените или обвиняемите на информация и на достъп до адвокат — Презумпция за невиновност — Уязвими лица“

1. Разглежданото преюдициално запитване се отнася до прилагането на Директиви 2012/13/ЕС [2], 2013/48/ЕС [3] и (ЕС) 2016/343 [4] в наказателното производство срещу лице, което от момента на задържането му като заподозряно за извършването на тежко престъпление показва признаци на невменяемост, поради което е настанено в психиатрична болница.

2. Тези директиви съдържат „общи минимални правила относно защитата на [...] заподозрените и обвиняемите [в наказателното производство]“ с цел „да [се] засили взаимното доверие на държавите членки в техните системи за наказателно правосъдие и по този начин да се улесни взаимното признаване на решенията по наказателни дела“ [5].

1 Език на оригиналния текст: испански.

2 Директива на Европейския парламент и на Съвета от 22 май 2012 година относно правото на информация в наказателното производство (ОВ L 142, 2012 г., стр. 1).

3 Директива на Европейския парламент и на Съвета от 22 октомври 2013 година относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство и в производството по европейска заповед за арест и относно правото на уведомяване на трето лице при задържане и на осъществяване на връзка с трети лица и консулски органи през периода на задържане (ОВ L 294, 2013 г., стр. 1).

4 Директива на Европейския парламент и на Съвета от 9 март 2016 година относно укрепването на някои аспекти на презумпцията за невиновност и на правото на лицата да присъстват на съдебния процес в наказателното производство (ОВ L 65, 2016 г., стр. 1).

5 Съображение 10 от Директива 2016/343.

3. С оглед на тази цел може да се постави въпросът дали трите директиви следва да се прилагат спрямо наказателни производства, приключващи с решения, за които не може разумно да се очаква, че ще подлежат на взаимно признаване от държавите членки. Досега този довод не е бил възприет от Съда[6]. Може би занапред би било уместно тази съдебна практика да се нюансира предвид динамиката на преюдициалните запитвания в тази специфична област.

I. Правна уредба

A. Правото на Съюза

1. Директива 2012/13

4. Член 1 („Предмет“) гласи:

„С настоящата директива се установяват правила относно правото на информация на заподозрените лица или на обвиняемите относно техните права в наказателното производство и относно обвинението срещу тях. […]“.

5. Член 2 („Приложно поле“) предвижда:

„1. Настоящата директива се прилага от момента, в който лицето бъде уведомено от компетентните органи на държава членка, че е заподозряно или обвинено в извършването на престъпление, до момента на приключване на производството, което означава окончателното решаване на въпроса дали заподозряното лице или обвиняемият е извършил престъплението, включително, когато е приложимо, производството по определяне на наказание и приключването на процедурите по обжалване.

[…]“.

6. Член 3 („Право на информация относно правата“) гласи:

„1. Държавите членки гарантират, че на заподозрените лица или обвиняемите се предоставя незабавно информация относно най-малко следните процесуални права, както се прилагат съгласно националното право, с цел да се позволи ефективното им упражняване:

а) правото на достъп до адвокат;

[…]

в) правото на информация относно обвинението в съответствие с член 6;

[…]

2. Държавите членки гарантират, че информацията, предвидена в параграф 1, се предоставя устно или писмено, на прост и достъпен език, като се отчитат специфичните потребности на заподозрени лица или обвиняеми в уязвимо положение“.

6 В заключението на генералния адвокат Bobek от 5 февруари 2019 г. по дело Moro (C-646/17, EU:C:2019:95) се приема, че „за да се приложи Директива 2012/13, не е необходимо да е налице трансгранично измерение в конкретен случай, отнесен до националния съд“ (т. 44). В този смисъл, наред с други доводи, генералният адвокат изтъква, че в решение от 5 юни 2018 г., Колев и др. (C-612/15, EU:C:2018:392), Съдът е тълкувал същата директива сякаш без да е налице „никакъв видим трансграничен елемент“. В решение от 13 юни 2019 г., Moro (C-646/17, EU:C:2019:489), Съдът възприема същата теза.

7. Съгласно член 4 („Декларация за правата при арест“):

„1. Държавите членки гарантират, че на заподозрените лица или обвиняемите, които са арестувани или задържани, се предоставя незабавно писмена декларация за правата. На лицата се дава възможност да прочетат декларацията за правата и им се позволява да я запазят през целия период на задържането им.

[…]“.

8. Член 6 („Право на информация относно обвинението“) предвижда:

„1. Държавите членки гарантират, че заподозрените лица или обвиняемите получават информация относно престъпното деяние, в извършването на което са заподозрени или обвинени. Тази информация се предоставя незабавно и с подробностите, необходими, за да се гарантира справедливостта на производството и ефективното упражняване на правото на защита.

2. Държавите членки гарантират, че заподозрените лица или обвиняемите, които са арестувани или задържани, са информирани относно основанията за техния арест или задържане, включително за престъпното деяние, в извършването на което са заподозрени или обвинени.

3. Държавите членки гарантират, че не по-късно от момента на внасяне на обвинението в съда се предоставя подробна информация относно обвинението, включително относно характера и правната квалификация на престъплението, както и формата на участие на обвиняемия.

4. Държавите членки гарантират, че заподозрените лица или обвиняемите са информирани незабавно за промени в информацията, предоставена в съответствие с настоящия член, когато това е необходимо, за да се гарантира справедливостта на производството“.

2. Директива 2013/48

9. Съгласно член 1 („Предмет“):

„С настоящата директива се установяват минимални правила относно правото на заподозрени и обвиняеми в наказателно производство […] на достъп до адвокат и на уведомяване на трето лице при задържането, както и на осъществяване на връзка с трети лица и консулски органи по време на задържането им“.

10. Съгласно член 2 („Приложно поле“):

„1. Настоящата директива се прилага за заподозрени или обвиняеми в наказателно производство от момента, в който компетентните органи на държава членка уведомят лицата, с официално съобщение или по друг начин, че са заподозрени или обвиняеми в извършването на престъпление, независимо дали лицата са задържани. Тя се прилага до приключване на производството, което означава окончателното решаване на въпроса дали заподозреният или обвиняемият е извършил престъплението, включително, когато е приложимо, постановяването на [осъдителна присъда] и изхода от евентуални обжалвания.

[…]

3. При условията, предвидени в параграф 1, настоящата директива се прилага и за лица, които не са заподозрени или обвиняеми и които в хода на разпита от полицията или от друг правоохранителен орган се превръщат в заподозрени или обвиняеми.

[…]“.

11. Член 3 („Право на достъп до адвокат в наказателното производство“) гласи:

„1. Държавите членки гарантират, че заподозрените и обвиняемите имат право на достъп до адвокат в срок и по начин, които позволяват на заинтересованите лица реално и ефективно да упражнят правата си на защита.

2. Заподозрените или обвиняемите имат право на достъп до адвокат без неоправдано забавяне. Във всички случаи заподозрените или обвиняемите трябва да имат достъп до адвокат, считано от настъпването на по-ранния от следните моменти:

а) преди да бъдат разпитани от полицията или от друг правоохранителен орган или от съдебен орган;

б) при извършването на следствено действие или на друго действие по събиране на доказателства от страна на разследващите или на други компетентни органи съгласно параграф 3, буква в);

в) без неоправдано забавяне след задържането;

г) когато са призовани да се явят пред съд, компетентен по наказателни дела — своевременно преди явяването им пред този съд.

[…]“.

12. Член 12 („Средства за правна защита“) предвижда:

„1. Държавите членки гарантират, че заподозрените или обвиняемите в наказателно производство, както и издирваните лица в производство по европейска заповед за арест, разполагат с ефективни средства за правна защита съгласно националното право в случай на нарушаване на правата им по настоящата директива.

[…]“.

13. Член 13 („Уязвими лица“) гласи:

„Държавите членки гарантират, че при прилагането на настоящата директива се вземат предвид особените нужди на уязвими заподозрени и обвиняеми“.

3. Директива 2016/343

14. Съгласно член 1 („Предмет“):

„С настоящата директива се установяват общи минимални правила относно:

а) някои аспекти на презумпцията за невиновност в наказателното производство;

б) правото на лицата да присъстват на съдебния процес в наказателното производство“.

15. Член 2 („Приложно поле“) гласи:

„Настоящата директива се прилага по отношение на физическите лица, които са заподозрени или обвиняеми в наказателно производство. Тя се прилага на всички етапи на наказателното производство от момента, в който лицето е заподозряно или обвинено в извършването на престъпление или на предполагаемо престъпление, до влизането в сила на решение, с което окончателно се установява дали лицето е извършило съответното престъпление“.

16. Член 3 („Презумпция за невиновност“) предвижда:

„Държавите членки гарантират, че заподозрените и обвиняемите се считат за невинни до доказване на вината им в съответствие със закона“.

17. Съгласно член 6 („Тежест на доказване“):

„1. Държавите членки гарантират, че обвинението носи тежестта на доказване на вината на заподозрените или обвиняемите. Това не засяга евентуалното задължение на съдията или на компетентния съд да търси както уличаващи, така и оневиняващи доказателства, както и правото на защитата да представя доказателства в съответствие с приложимото национално право.

[…]“.

18. Член 10 („Правни средства за защита“) гласи:

„1. Държавите членки гарантират, че заподозрените и обвиняемите разполагат с ефективни правни средства за защита, в случай че правата им по настоящата директива са нарушени.

2. Без да се засягат националните правила и системи относно допустимостта на доказателствата, държавите членки гарантират, че при оценката на обясненията, дадени от заподозрени или обвиняеми, или на доказателствата, получени в нарушение на правото на тези лица да запазят мълчание или на правото им да не се самоуличават, се зачита правото на защита и справедливостта на производството“.

Б. Българското право

1. Наказателен кодекс

19. В член 33 се посочва, че не е наказателноотговорно лицето, което действува в състояние на невменяемост, пречещо му да разбира свойството или значението на извършеното или да ръководи постъпките си[7].

20. Съгласно член 89 лице, извършило обществеоопасно деяние в състояние на невменяемост, може да бъде настанено за принудително лекуване в специална психиатрическа болница.

2. Наказателно-процесуален кодекс (наричан по-нататък „НПК“)

21. Член 24, алинея 1 предвижда, че не се образува наказателно производство, а образуваното се прекратява, когато деянието не съставлява престъпление.

7 Тази бележка под линия няма значение за текста на български език.

22. Член 46 урежда функциите на прокурора в наказателното производство. Последният повдига и поддържа обвинението и ръководи разследването.

23. Член 70 се отнася до настаняването за изследване в психиатрично заведение. По искане на прокурора съдът се произнася относно настаняването в рамките на производство, в което участието на защитник е задължително.

24. Член 94, алинея 1, точка 2 и алинея 3 предвижда задължителното участие на защитник в наказателното производство, когато обвиняемият страда от психически недостатъци, като съответният орган назначава за защитник адвокат.

25. Съгласно член 242, алинея 2, включен в главата, посветена на действията на прокурора след завършване на разследването, последният е длъжен да провери дали в хода на разследването са били спазени процесуалните права на обвиняемия. Ако това не е така, прокурорът указва нарушенията да бъдат отстранени или ги отстранява сам.

26. Член 243, алинея 1, точка 1 предвижда, че прокурорът прекратява наказателното производство в случаите на член 24, алинея 1 (тоест когато деянието не съставлява престъпление).

27. Съгласно член 247, отнасящ се до подготвителните действия за разглеждане на делото в съдебно заседание, производството пред първата инстанция се образува по обвинителен акт, внесен от прокурора.

28. Съгласно член 248 съдията докладчик проверява, в частност, дали на досъдебното производство са били спазени процесуалните права на обвиняемия (алинея 2, точка 3). В случай на неспазване той посочва допуснатите нарушения и връща делото на прокурора, който трябва да ги отстрани по реда на член 242, алинея 2.

29. Член 427 се намира в началото на раздела, посветен на прилагането на принудителните медицински мерки по член 89 от Наказателния кодекс. Предложението за прилагането им се прави от прокурора и се разглежда от районния съд, като определението на съда може да се обжалва или протестира пред висшестояща съдебна инстанция.

30. В членове 428—431 е уредено производството за приемане на тези мерки, включващо съдебно заседание с участието на прокурор и на защитника на лицето.

3. Закон за здравето

31. Съгласно член 155 от този закон на задължително настаняване и лечение подлежат лицата с психични разстройства, нуждаещи се от специални здравни грижи (лицата по член 146), които поради заболяването си могат да извършат престъпление, което представлява опасност за близките им, за околните, за обществото или застрашава сериозно здравето им.

32. Член 156 и сл. уреждат процедурата относно настаняването, което се постановява от районния съд по настоящия адрес на лицето, чието настаняване се иска. Необходимо е настаняването да бъде поискано от прокурора, да бъде назначена съдебно-психиатрична експертиза и да се проведе съдебно заседание с участието на лицето (ако здравословното му състояние позволява това), неговия защитник и психиатър.

33. Член 165, алинея 1 предвижда субсидиарното прилагане на НПК.

II. Фактите по спора и преюдициалните въпроси

34. Сутринта на 26 август 2015 г. е намерен труп със следи от насилие на пътното платно в село Медковец (България).

35. Около 6 часа сутринта полицейските служители пристигат в жилището на жертвата и намират нейния син, ЕР, със следи от кръв по краката. От отговорите на зададените му тогава въпроси, когато той признава, че е извършил престъплението[8], е направен изводът, че ЕР страда от психически недостатъци, поради което е задържан и отведен в психиатричното отделение на болницата в гр. Лом.

36. На 26 август 2015 г. е направен оглед на местопроизшествието и са разпитани свидетели. Последните дават показания, че ЕР страда от психично заболяване и че е бил лекуван многократно в болници. Назначена е съдебно-психиатрична експертиза, която дава заключение, че той страда от параноидна шизофрения и че между 25 и 26 август 2015 г. е бил в състояние на продължително разстройство на съзнанието, поради което не е могъл да разбира свойството и значението на извършеното от него.

37. Със съдебно решение от 12 септември 2015 г. на Районен съд Лом (България) ЕР е настанен за задължително лечение в психиатрична болница въз основа на процедурата по Закона за здравето. Задължителното лечение продължава поне до датата на отправяне на преюдициалното запитване.

38. На 7 юли 2016 г. наблюдаващият разследването прокурор от Окръжна прокуратура Монтана (България) спира наказателното производство срещу ЕР, приемайки, че „потенциалният обвиняем е настанен на задължително лечение, а и предвид същото, все още няма надлежно процесуално качество“.

39. От Апелативна прокуратура София (България), в качеството ѝ на горестояща прокуратура, са дадени задължителни указания на прокурора от Окръжна прокуратура Монтана, че наказателното производство следва да се възобнови, тъй като спирането му е незаконосъобразно, като тези указания са изпълнени на 29 декември 2017 г.

40. С постановление от 1 март 2018 г. наблюдаващият прокурор от Окръжна прокуратура Монтана прекратява наказателното производство, тъй като „става въпрос за извършено умишлено престъпление от лицето ЕР в състояние на невменяемост“ и спрямо това лице следва да се постановят принудителни медицински мерки.

41. Постановлението на прокурора е връчено само на дъщерята на жертвата и става необжалваемо на 10 март 2018 г.

42. При произнасянето си по отрицателен спор за подсъдност между районните съдилища на Лом и Луковит Върховният касационен съд (България) преценява, че именно Районен съд Луковит трябва да разгледа наказателното дело относно настаняването на ЕР на принудително лечение съгласно НПК.

8 Според полицейските служители ЕР им е казал, че е убил майка си, защото го е предала на сръбската мафия. Запитан за причината да извлече трупа на улицата, той отговорил, че го е направил, за да не му мирише в двора.

43. При тези обстоятелства Районен съд Луковит отправя до Съда следните преюдициални въпроси:

„1) Попада ли в приложното поле на Директива 2012/13/ЕС относно правото на информация в наказателното производство и на Директива 2013/48/ЕС относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство настоящото производството за прилагане на принудителни медицински мерки, които са форма на държавна принуда срещу лица, за които от прокурора е установено, че са извършили обществеоопасно деяние?

2) Българското процесуално право, уреждащо особеното производство за прилагане на принудителни медицински мерки по правилата на чл. 427 и сл. НПК, което не предвижда възможност съдът да върне делото на прокурора с указания за отстраняване на допуснати съществени процесуални нарушения в хода на досъдебното производство, а може само да уважи предложението за прилагане на принудителни медицински мерки или да го отхвърли, представлява ли ефективно средство за защита по смисъла на чл. 12 от Директива 2013/48/ЕС и чл. 8 от Директива 2012/13/ЕС, вр. чл. 47 от Хартата на основните права на Европейския съюз, което да гарантира на лицето, че може да оспори пред съда нарушенията на правата му в хода на досъдебното производство?

3) Директива 2012/13/ЕС и Директива 2013/48/ЕС приложими ли са за наказателни (досъдебни) производства, когато националното право — [НПК], не познава фигурата на „заподозрян“, а формално в хода на досъдебното производство прокурорът не привлича лицето в качеството му на обвиняем, защото приема, че разследваното убийство е извършено от лицето в състояние на невменяемост и поради това прекратява наказателното производство, за което не уведомява лицето, като прави искане до съда за прилагане на принудителни медицински мерки спрямо него?

4) По смисъла на чл. 2, § 1 от Директива 2012/13/ЕС и чл. 2, § 3 от Директива 2013/48/ЕС предложеното за принудително лекуване лице придобил[о] ли е качеството на „заподозрян“, когато полицейският служител при първоначалното посещение на местопроизшествието и първоначалните издирвателни действия в дома на жертвата и нейния син, виждайки по тялото на последния следи от кръв, го е разпитал за причините да убие майка си и да пренесе трупа на улицата, на които въпроси лицето е отговорило, след което полицаят му е поставил белезници? При положителен отговор, следва ли на лицето още в този момент да се предостави информация по чл. 3, § 1, вр. § 2 от Директива 2012/13/ЕС, и как следва да се отчетат специфичните потребности по § 2 на лицето в подобна ситуация при предоставяне на информацията, след като на полицията е било известно, че лицето страда от психично разстройство?

5) Правна уредба като националната, която допуска фактическо лишаване от свобода с принудително настаняване в психиатрична болница чрез процедура по Закона за здравето (превантивна мярка за принуда, която се налага при доказване, че лицето страда от психично заболяване и че е налице предполагаема опасност лицето да извърши престъпление, а не за реализирано такова), когато фактическото основание за разкриване на процедурата е деянието, за което е образувано наказателно производство срещу настаненото за лечение лице, съответства ли на чл. 3 от Директива (ЕС) 2016/343 относно укрепване на някои аспекти относно презумпцията за невиновност и по този начин заобикаля ли се правото на справедлив процес при арест, който да отговаря на критериите на чл. 5, § 4 ЕКПЧ — процес, в който съдът да има правомощие да провери както спазването на процедурните правила, така и на основателните подозрения, мотивиращи задържането, а също и легитимността на преследваната с тази мярка цел, каквото задължение съдът има, ако лицето е задържано по реда на [НПК]?

6) В понятието за презумпцията за невиновност по смисъла на чл. 3 от Директива (ЕС) 2016/343 включва ли се и презумпцията, че невменяемите лица не са извършили общественоопасното деяние, в което прокурора ги обвинява, докато обратното не бъде установено в съответствие [с] процесуалния закон (в наказателно производство при спазване на правото на защита)?

7) Национална правна уредба, която предвижда различни правомощия за решаващия съд по отношение на служебната проверка за законосъобразност на досъдебното производство, според това, дали:

   а) разглежда обвинителен акт на прокурора, с който се твърди, че определено лице, което е психически годно, е извършило убийство (чл. 249, ал. 1, вр. ал. 4 НПК), или

   б) разглежда предложението на прокурора, с което се твърди, че лицето е извършило убийство, но поради психическа негодност на дееца извършеното не е престъпление, и се иска от съда на наложи държавна принуда с цел лекуване;

може да се приеме, че осигурява гаранциите за ефективни средства за защита на уязвимите лица, каквито се изискват от чл. 13, вр. чл. 12 Директива 2013/48/ЕС и чл. 8, т. 2, вр. чл. 3, ал. 2 [от Директива] 2012/13/ЕС, и дали различните правомощия на съда произтичащи от вида на производството, предопределен от това дали посоченото лице за извършител разполага с психическа годност да носи наказателна отговорност, са в съответствие с принципа на чл. 21, § 1 [от Хартата] за недискриминация?“.

III. Производството пред Съда

44. Актът за преюдициално запитване постъпва в Съда на 17 юли 2018 г., заедно с искане преюдициалното запитване да бъде разгледано по реда на спешното преюдициално производство, което искане Съдът не уважава.

45. Писмени становища представят ЕР, чешкото и нидерландското правителство, както и Комисията. Не е счетено за необходимо да се проведе съдебно заседание.

IV. Анализ

A. Предварителни съображения

46. Задачата на Съда при произнасянето по преюдициалните въпроси се състои в това да предостави на запитващата юрисдикция тълкуване на разпоредбите от правото на Съюза, което да ѝ е от полза при разрешаването на спора. Той не следва обаче да преценява фактическите обстоятелства, нито поведението на националните компетентни органи в хода на производствата, наказателни или от друг вид, предшестващи преюдициалното запитване.

47. В изпълнение на функциите си по тълкуване на правото на Съюза Съдът не следва също така да изяснява дали в конкретен случай са били спазени разпоредбите на една или друга директива, приложима спрямо наказателните производства[9], и дали на практика са били нарушени съответните права[10].

48. Директивите, чието тълкуване се иска от запитващата юрисдикция, съдържат норми относно действията на компетентните органи за гарантиране на правата на заподозрените лица или на обвиняемите в наказателните производства, в три насоки: i) тези лица трябва да получат информация за процесуалните си права и за отправеното срещу тях обвинение (Директива 2012/13), ii) те имат право на достъп до адвокат и на уведомяване на трето лице за задържането, както и на осъществяване на връзка с трети лица (Директива 2013/48), и iii) ползват се от презумпцията за невиновност (Директива 2016/343).

49. Тъй като тези три директиви се отнасят само до наказателните производства, те не се прилагат спрямо настаняванията в психиатрично заведение, постановени по чисто медицински причини в съответствие със законите в областта на общественото здраве. Разбира се, тези настанявания трябва да подлежат на съдебен контрол, тъй като засягат свободата на лицата, но това не означава, че съответните процедури за настаняване имат наказателноправен характер.

50. Съгласно данните по делото в случая съществуват едновременно два вида мерки:

– свързаната с прилагането на Закона за здравето (член 155 и сл.), в съответствие с който Районен съд Лом първоначално постановява ЕР да бъде настанен в психиатрична болница,

– свързаната с образуваното от прокурора наказателно производство, след чието прекратяване запитващата юрисдикция (Районен съд Луковит) трябва да се произнесе по настаняването на принудително лечение съгласно НПК. Горепосочените три директиви се прилагат само във връзка с това производство.

51. Ето защо Съдът не дължи отговор по въпросите, отнасящи се до прилагането на Директивите спрямо процедурата по Закона за здравето. Последният допуска задължителното настаняване на лица с психични разстройства, които поради заболяването си *могат* да извършат престъпление, което представлява опасност за близките им, за околните, за обществото или застрашава сериозно здравето им.

52. Става въпрос за процедура, при която е компетентен съдът, който, след като събира необходимите доказателства, решава, ако сметне за подходящо, лицето да бъде настанено в психиатрично заведение за срок, който може да бъде продължаван. С други думи, тази процедура няма характер на наказателно производство и затова никоя от посочените три директиви не се отнася до нея (член 1 от всички тях ограничава съответния им предмет до наказателното производство).

9 Решение от 5 юни 2018 г., Колев и др. (C-612/15, EU:C:2018:392, т. 81).

10 Съгласно акта за преюдициално запитване (т. 17 и 18) запитващата юрисдикция вече е посочила пред Върховния касационен съд, че ЕР не е бил информиран за своите права, нито за обвинението срещу него, нито за правото му да получи задължителната адвокатска защита или да обжалва постановлението на прокурора. Тя допълва, че Върховният касационен съд „[б]ез мотиви е посоч[ил], че няма основание за разсъжденията на съдията докладчик за ограничено право на защита на [ЕР]“.

53. Запитващата юрисдикция посочва, че в националната практика са чести случаите лице, което е извършило престъпление в състояние на невменяемост, да бъде принудително настанено в психиатрична болница по реда на Закона за здравето, без да се следва обичайният за това ред в наказателното производство [11]. Дори това да е така, понастоящем е от значение, че процедурата по Закона за здравето няма наказателноправен характер. Ако в някои случаи тя е приложена, без да се явява надлежният ред, средствата за справяне с това *фактическо* положение трябва да се търсят в националното право [12].

54. Анализът ми няма да следва текста на деветте преюдициални въпроса, чието съдържание освен това се припокрива. Предпочитам да разгледам поотделно всяка от Директивите с цел от тълкуването им да изведа насоки, които биха могли да бъдат от полза за запитващата юрисдикция.

Б. Последиците от Директива 2012/13

1. Относно правата, които трябва да бъдат спазвани

55. Тази директива съдържа разпоредби, с които се цели гарантирането в наказателното производство на някои права на заподозрените лица или на обвиняемите. По-конкретно им се признава правото да им бъде предоставена незабавно информация относно някои процесуални права, както и правото на информация относно обвинението срещу тях.

56. *„Заподозряно“* е лице, което е информирано („уведомено“) от компетентния орган, че са налице подозрения за участието му в извършването на престъпление (член 2, параграф 1 от Директива 2012/13).

57. Към качеството на заподозряно лице може да се прибави това на *арестувано или задържано лице*. Член 4 и член 6, параграф 2 от Директива 2012/13 визират именно тази хипотеза, като задължават държавите членки да гарантират, че на лице в такова положение „се предоставя незабавно писмена декларация за правата“ (член 4) и то бива информирано относно основанията за ареста или задържането му (член 6).

58. Понятието *„обвиняем“* се намира на качествено по-високо ниво, тъй като предполага компетентният орган (по принцип прокурора) вече да формулира конкретно обвинение срещу конкретно лице, че е извършило престъпление.

59. Логично е, че гарантирането на тези права е задача на компетентния орган във всяка от фазите на процеса. Така е особено когато в наказателноправен контекст [13] полицейските органи извършват арест [14] или когато прокурорът формулира обвинението.

11 Националният съд е този, който трябва да тълкува националното право, но Законът за здравето като че ли предоставя достатъчно гаранции предвид състезателността на процедурата и постановяването на решението за настаняване от съд.

12 Видно от акта за преюдициално запитване, в НПК са уредени задържането под стража и еквивалентната му мярка за процесуална принуда за лицата в състояние на невменяемост (настаняване за изследване в психиатрично заведение по член 70), поради което прибягването до процедурата по Закона за здравето би могло да е свързано с неприлагане на надлежния ред и произнасяне на съд, който не е наказателен. Повтарям обаче, че решението във връзка с това хипотетично неприлагане на надлежния ред трябва да се търси в националното право като средство за уреждане на евентуални спорове за компетентност между националните съдилища.

13 Следва да се има предвид, че полицейските органи са компетентни да започват и да провеждат процедури във връзка с административни нарушения, които засягат например сигурността на гражданите или обществения ред. Тези процедури нямат непременно наказателноправен характер.

14 Съображения 19 и 28 от Директива 2012/13 предвиждат информацията да се предоставя на заподозряното лице или на обвиняемия „не по-късно от техния първи разпит в наказателното производство от *полицията*“. Съображение 22 се отнася изрично до тази информация във връзка със „[…] задържано лице, когато свободата му е отнета чрез действията на *правоприлагащите органи* в рамките на наказателно производство“. Курсивът е мой.

60. Съгласно член 2, параграф 1 от Директива 2012/13 тя се прилага до момента на приключване на производството. Това означава „окончателното решаване на въпроса дали заподозряното лице или обвиняемият е извършил престъплението, включително, когато е приложимо, производството по определяне на наказание и приключването на процедурите по обжалване“.

61. Тази формулировка позволява да бъде обхваната и хипотезата, при която дадено наказателно производство завършва не с определяне на наказание в стриктния смисъл, а с налагането на мярка за принудително настаняване в психиатрично или сходно заведение на лицето, за което се приема, че не е наказателноотговорно поради невменяемост.

62. Всъщност в една близка област член 1, буква б) от Рамково решение 2008/909/ПВР [15] определя понятието „наказание“ като „всяко наказание лишаване от свобода или мярка, включваща лишаване от свобода, постановени за ограничен или неограничен срок във връзка с извършено престъпление и вследствие на образувано наказателно производство“. По-конкретно в член 9, параграф 1, буква к) от това рамково решение се споменава хипотезата, при която „наложеното наказание включва мярка за психиатрични или здравни грижи“.

63. Въз основа на тези предпоставки анализът на националните процесуални норми във връзка с Директива 2012/13 позволява да се даде отговор на запитващата юрисдикция.

64. Съгласно НПК наказателното производство може да приключи (освен с оправдаване, освобождаване от наказателна отговорност или погасяване) с налагане или на наказание (по реда на общото производство), или на принудителни медицински мерки (по реда на особеното производство, уредено в член 427 и сл.). Реакцията срещу извършването на престъплението, тоест наказанието, се превръща в мярка за принудително лекуване в психиатрично заведение, когато лицето е извършило обществеоопасното деяние в състояние на невменяемост.

65. За да се наложат както наказание, така и принудителна медицинска мярка като последица от извършването на обществеоопасно деяние [16], националното право изисква да бъде проведено същинско наказателно производство, което предполага, че в хода му трябва да се спазват защитените с Директива 2012/13 права. Не смятам, че предвидените в тази директива гаранции могат да се изключат в която и да е от двете хипотези.

66. Отделен е въпросът, че именно поради психическото състояние на заподозряното лице или на обвиняемия задължителната информация относно правата му, която трябва да му се предостави, би могла в известни граници да варира. В някои случаи на невменяемост предоставянето на лицето на документ, описващ правата му, би било безполезно, тъй като лицето няма да е в състояние да ги разбере, и както този документ, така и информацията относно обвинението срещу лицето биха могли да бъдат предоставени на защитника му, понеже, както посочвам по-долу, помощта на последния е незаменима.

67. Всъщност член 3, параграф 2 от Директива 2012/13 изисква информацията относно правата на заподозрените лица или обвиняемите да се предоставя, като се отчитат потребностите на същите, когато става въпрос за лица „в уязвимо положение“. Този израз обхваща лицата с тежки психически недостатъци, чиято степен на разбиране на информацията може да бъде почти нулева.

15 Рамково решение на Съвета от 27 ноември 2008 година за прилагане на принципа за взаимно признаване към съдебни решения по наказателни дела, с които се налагат наказания лишаване от свобода или мерки, включващи лишаване от свобода, за целите на тяхното изпълнение в Европейския съюз (ОВ L 327, 2008 г., стр. 27).

16 Както вече посочих, няма да разглеждам процедурата по Закона за здравето, която няма наказателноправен характер.

68. Целта на тази разпоредба е такава информация да може да бъде получена и възприета от нейния адресат. Това е видно от „Пътната карта за укрепване на процесуалните права на заподозрени лица или на обвиняеми в рамките на наказателното производство“ [17], когато се разяснява „Мярка Д“ („Специални гаранции за заподозрени лица или за обвиняеми, които са в уязвимо положение“) и се посочва, че „[с] оглед гарантиране на справедливостта на производството е важно да се обърне специално внимание на заподозрени лица или обвиняеми, които не могат да разбират или да следят съдържанието или значението на производството, например поради възраст, умствено или физическо състояние“ [18].

69. В случаите на психично болни лица със сериозни психически недостатъци (какъвто, изглежда, е настоящият случай), при предаването на информацията може да е препоръчителна помощта на трето лице, действащо от тяхно име [19]. При всички положения съответните решения във връзка с дееспособността на лицата, които не могат да се грижат за своите работи, следва да се търсят на плоскостта на вътрешното право [20].

2. Правни средства за защита на тези права

70. Съгласно член 8, параграф 2 от Директива 2012/13 трябва да се гарантира, че заподозрените лица или обвиняемите, на които не е била предоставена необходимата информация (съгласно изискванията на тази директива), ще могат да оспорят този пропуск „в съответствие с процедурите в националното право“.

71. Запитващата юрисдикция посочва, че за разлика от производството по общия ред, при особеното производство за настаняване на невменяеми лица на принудително лечение (член 427 и сл. от НПК) не може да се провери дали са били допуснати нарушения на права в хода на досъдебното производство, проведено под ръководството на прокурора.

72. Според тази юрисдикция, когато прокурорът приключи досъдебното производство с постановление за прекратяване на наказателното производство, защото извършителят е невменяем, съдът трябва да се произнесе по настаняването на принудително лечение. Тя счита, че в този момент може да проличат евентуални предходни нарушения на права, извършени в хода на досъдебното производство, без обаче съдът да има правомощие да преценява необходимостта от отстраняване на допуснатите нарушения (например като върне делото на прокурора). Запитващата юрисдикция посочва, че съдът може единствено да уважи предложението за настаняване на принудително лечение или да го отхвърли.

73. Запитващата юрисдикция има съмнения дали при тези обстоятелства е спазено правото на достъп до ефективни правни средства за защита по смисъла на член 8, параграф 2 от Директива 2012/13, позволяващи оспорване при пропуск или отказ на компетентния орган да предостави на заподозряното лице или на обвиняемия дължимата информация.

17 Резолюция на Съвета от 30 ноември 2009 година (ОВ C 295, 2009 г., стр. 1).

18 В решение от 30 януари 2001 г., Vaudelle с/у Франция, CE:ECHR:2001:0130JUD003568397, § 65, ЕСПЧ приема, че ако съответното лице страда от психически недостатъци, органите трябва да приемат допълнителни мерки, за да може лицето да бъде подробно информирано за характера и основанията на обвинението срещу него.

19 Вж. точки 9 и 10 от Препоръка на Комисията от 27 ноември 2013 година относно процесуалните гаранции за уязвими лица, които са заподозрени или обвиняеми в наказателно производство (ОВ C 378, 2013 г., стр. 8), където се използва понятието „подходящо пълнолетно лице“.

20 В НПК е възприета следната логика: ако недостатъците водят до невъзможност за разбиране, трябва незабавно да бъде назначен защитник, който едновременно с планирането на защитата да следи за надлежното спазване на останалите права. Съгласно член 94, алинея 1, точка 2 от НПК участието на защитник в наказателното производство е задължително, когато обвиняемият страда от физически или психически недостатъци, които му пречат да се защитава сам. В този случай алинея 3 от същия член предвижда, че съответният орган назначава за защитник адвокат.

74. Макар запитващата юрисдикция да е тази, която трябва да тълкува националното право, не ми се струва, че може да се изключи възможността за обжалване (на основание член 243, алинея 3 от НПК) на постановлението на прокурора за прекратяване на наказателното производство, когато впоследствие е образувано (особеното) производство, уредено в член 427 и сл. от този кодекс. Това обжалване би могло да се основе на нарушаването на правата на заподозряното лице или на обвиняемия на фазата, предхождаща произнасянето от съда, който по предложение на прокурора трябва да прецени дали лицето следва да бъде настанено за принудително лечение. Следователно би могло да е възможно оспорване по смисъла на член 8 от Директива 2012/13.

75. Запитващата юрисдикция изглежда възприема това разрешение, когато в точка 62 от акта за преюдициално запитване посочва, че ако уредбата в член 427 и сл. от НПК не осигурява ефективно средство за защита, „решаващият съд би могъл по аналогия да приложи процесуалната гаранция предвидена за делата, които се разглеждат по общия ред“ [21].

76. Ако това тълкуване не е възможно, българските процесуални норми, така като са описани от запитващата юрисдикция [22], биха могли да не гарантират правото на ефективни правни средства за защита, предвидено в член 8 от Директива 2012/13, тъй като никой съд не би имал правомощието да прецени дали на фазата, предхождаща производството по член 427 и сл. от НПК, са били спазени защитените с тази директива права. При тази хипотеза на плоскостта на вътрешното право би следвало да се определят последиците (например евентуално връщане на делото на прокурора със задължителни указания за отстраняване на допуснатите нарушения) от посочените нарушения, ако те сериозно засягат процесуалните гаранции за правото на защита на съответното лице.

77. Накрая, не трябва да се забравя, че в производството по член 427 и сл. от НПК е задължително защитникът на лицето да участва в съдебното заседание, насрочено от съда, който трябва да се произнесе относно настаняването на принудително лечение [23]. Логично е в съдебното заседание адвокатът да може да изтъква в защита на своя клиент всякакви доводи против настаняването на принудително лечение, включително произтичащите от евентуални нарушения, допуснати от компетентните органи в хода на досъдебното производство.

B. Последиците от Директива 2013/48

1. Относно правата, които трябва да бъдат спазвани

78. С тази директива на заподозрените лица или на обвиняемите в наказателното производство се гарантира правото на достъп до адвокат, както и правото на уведомяване на трето лице за задържането и на осъществяване на връзка с трети лица.

21 Това тълкуване не би било чуждо на българския правен ред: всъщност субсидиарното прилагане на НПК се предвижда в член 165, алинея 1 от Закона за здравето, който по принцип е по-отдалечен от общия наказателен процес, отколкото особеното производство за настаняване на принудително лечение.

22 Българското правителство и прокуратурата не участват в преюдициалното производство, поради което описание на националното право и на неговото тълкуване дава единствено запитващата юрисдикция.

23 Член 430, алинеи 2 и 3. Лицето, спрямо което се иска прилагане на принудителни медицински мерки, може също да участва в съдебното заседание, освен ако неговото здравословно състояние е пречка за това.

79. Що се отнася до понятията „заподозрян“, „обвиняем“ и „компетентни органи“ по смисъла на Директива 2013/48, препращам към съображенията, изложени във връзка с Директива 2012/13. По-специално в Директива 2013/48 изрично се споменава „полицията или […] друг правоохранителен орган“, като в член 2, параграф 3 от нея се предвижда, че условията относно правото на достъп до адвокат се прилагат и за лица, които първоначално не са заподозрени или обвиняеми, но „в хода на разпита от полицията или от друг правоохранителен орган се превръщат в заподозрени или обвиняеми[24].

80. Тъй като, както вече бе посочено, в НПК е предвидено същинско наказателно производство, което може да приключи с налагането на принудителна медицинска мярка (съгласно особеното производство по член 427 и сл.), на лицето, спрямо което се води това производство, трябва да бъде осигурено право на достъп до адвокат, както и останалите права, предвидени в Директива 2013/48.

81. За разлика от положението при Директива 2012/13, правото на достъп до адвокат не може да варира с оглед на психическото състояние на заподозрения или обвиняемия, когато става въпрос за тежки нарушения[25]. Това право е по-скоро подсилено, тъй като например няма да бъде възможно лицето законосъобразно да се откаже от присъствието на адвоката си (член 9 от Директива 2013/48).

82. Както също вече посочих, ако невменяемите лица могат да се приемат за *уязвими*, вече по смисъла на член 13 от Директива 2013/48, държавите членки, вземайки предвид особените им нужди, трябва да насърчават въпросния достъп до адвокат.

83. Съгласно данните по делото НПК се придържа към тази цел, тъй като, когато психическите недостатъци водят до невъзможност за разбиране, трябва незабавно да бъде назначен адвокат, който едновременно с планирането на защитата да следи за надлежното спазване на останалите права. Освен това съгласно член 94, алинея 1, точка 2 от НПК участието на защитник в наказателното производство е задължително, когато обвиняемият страда от физически или психически недостатъци, които му пречат да се защитава сам. В този случай алинея 3 от същия член предвижда, че съответният орган назначава за защитник адвокат.

84. Ето защо българското законодателство, за което запитващата юрисдикция иска да установи дали е несъвместимо с Директива 2013/48, изглежда не противоречи на същата, що се отнася до гарантирането на предвидените в нея права. Отделен е въпросът дали в даден конкретен случай законовите разпоредби са били спазени.

2. Относно правните средства за защита

85. Ако въпреки всичко въпросните права са били нарушени, изложените от мен съображения относно правните средства за защита, позволяващи оспорването на нарушенията на Директива 2012/13, могат да се приложат mutatis mutandis и спрямо Директива 2013/48.

Г. Последиците от Директива 2016/343

86. С тази директива в наказателното производство се укрепват някои аспекти на презумпцията за невиновност и правото на физическите лица, които са заподозрени или обвиняеми в такова производство, да присъстват на съдебния процес.

24 Това е прието и от ЕСПЧ в решението му от 10 ноември 2016 г., Kuripka с/у Украйна, CE:ECHR:2016:1110JUD000791807.

25 По отношение на леките нарушения член 2, параграф 4 от Директива 2013/48 допуска някои ограничения, така че гаранциите по нея се прилагат само спрямо производствата пред съд, компетентен по наказателни дела.

87. Държавите членки не са били длъжни да изпълняват Директива 2016/343 преди 1 април 2018 г.[26]. Следователно тази директива не може да се използва като уредба на Съюза, която трябва да се прилага спрямо наказателните производства, приключили преди тази дата.

88. Съгласно акта за преюдициално запитване и последващите разяснения на запитващата юрисдикция в случая наказателното производство, предшествало предложението на прокурора за прилагане на принудителни медицински мерки, в крайна сметка е прекратено на 1 март 2018 г. Постановлението за прекратяване определя установените факти, участието на лицето и състоянието му на невменяемост.

89. Следователно пороците на това производство не могат, ratione temporis, да се анализират с оглед на Директива 2016/343. По същия начин не може да се приложи и член 48 от Хартата на основните права на Европейския съюз (наричана по-нататък „Хартата“), тъй като не е видно преди 1 април 2018 г. да са били приети мерки, които да направят възможно прилагането на правото на Съюза по смисъла на член 51, параграф 1 от Хартата.

90. Вярно е, че тъй като понастоящем пред запитващата юрисдикция е висящо особеното производство за настаняване на ЕР на принудително лечение, Директива 2016/343 е приложима спрямо това производство, считано от 1 април 2018 г. Преюдициалните въпроси на тази юрисдикция обаче всъщност не се отнасят до нейните собствени действия в рамките на това производство, а до поведението на компетентните органи (и по-специално на прокурора) в хода на наказателното производство, прекратено на 1 март 2018 г.

91. Затова считам, че отговорът на тази част от преюдициалното запитване трябва да се ограничи до констатацията, че Директива 2016/343 не е приложима спрямо наказателните производства, приключили преди 1 април 2018 г. Въпреки това, с оглед на възможността Съдът да не сподели това мое мнение, ще изложа виждането си по въпроса.

92. Съгласно член 2 от Директива 2016/343 презумпцията за невиновност, защитена с тази директива, важи „на всички етапи на наказателното производство […] до влизането в сила на решение, с което окончателно се установява дали лицето е извършило съответното престъпление“.

93. Нямам съмнения, че ако Директива 2016/343 е приложима ratione temporis, нейните разпоредби трябва да се спазват в хода на наказателното производство срещу всеки заподозрян или обвиняем, включително когато са налице признаци за невменяемост. Обстоятелството, че прокурорът ръководи разследването в рамките на досъдебното производство, по никакъв начин не е пречка за прилагането на Директива 2016/343 на тази фаза от наказателното производство, предхождаща съдебното производство.

94. Повтарям, че презумпцията за невиновност, защитена с Директива 2016/343, се прилага на всички фази на всички наказателни производства за тежки престъпления[27]. В това отношение е ирелевантно дали лицата, за които процесът трябва да определи дали са извършили престъпление, страдат от психични заболявания, водещи до приемането им за невменяеми в края на този процес.

26 Член 14, параграф 1 от Директива 2016/343.

27 Член 7, параграф 6 допуска някои вариации по отношение на леките нарушения.

95. Във всеки случай следва да се отбележи, че както не е непременно в противоречие с налагането на мярка за неотклонение „задържане под стража“, презумпцията за невиновност също така не е пречка и за настаняването в психиатрично заведение на лице, което е заподозряно, че е извършило обществеоопасно деяние в състояние на невменяемост. Както се посочва в член 4 от Директива 2016/343, тя не пречи и на „предварителните решения от процесуално естество, които са взети от съдебните или други компетентни органи и се основават на подозрения или уличаващи доказателства“.

V. Обобщение с оглед на преюдициалните въпроси

96. С оглед на предходните съображения смятам, че може да се даде отговор на въпросите на запитващата юрисдикция:

– Що се отнася до Директиви 2012/13 и 2013/48, тези съображения засягат съдържанието на първи—четвърти въпрос, както и на седми въпрос (първата част).

– Що се отнася до Директива 2016/343, те засягат съдържанието на петия и шестия въпрос.

97. Седмият въпрос съдържа подвъпрос, в който запитващата юрисдикция споменава член 21 от Хартата, като иска да установи дали принципът на недопускане на дискриминация е пречка правомощията на съда да се различават според това дали сочените за извършители лица разполагат или не с психическа годност да носят наказателна отговорност. Тъй като според мен положението на тези невменяеми лица не е сходно с това на вменяемите лица, не може да се говори за дискриминация, основана на обстоятелството, че за първите са предвидени специални наказателни норми. Това не пречи гаранциите, които трябва да съществуват съгласно вече посочените директиви, да се прилагат спрямо двете категории лица, както разясних по-горе.

VI. Заключение

98. По изложените съображения предлагам на Съда да отговори на Районен съд Луковит (България), както следва:

„1) Директива 2012/13/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 22 май 2012 година относно правото на информация в наказателното производство трябва да се тълкува в смисъл, че се прилага на всички фази на това производство, считано от момента, в който лицето бъде уведомено от съответните органи, че е заподозряно в извършването на престъпление, включително когато посоченото лице е невменяемо.

2) Директива 2013/48/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 22 октомври 2013 година относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство и в производството по европейска заповед за арест и относно правото на уведомяване на трето лице при задържане и на осъществяване на връзка с трети лица и консулски органи през периода на задържане се прилага в предвидените в текста ѝ времеви рамки спрямо заподозрените или обвиняемите в състояние на невменяемост.

3) Защитените с Директиви 2012/13 и 2013/48 права трябва да бъдат спазвани — в съответните случаи и съгласно определените в тези директиви условия — при извършване от полицейските органи на съответните действия по разследване, при извършване от прокурора на съответните действия в рамките на досъдебното производство и при особено

производство за прилагане на принудителни медицински мерки в случаите на обществено опасни деяния, извършени от лица в състояние на невменяемост, каквото е производството по член 427 и сл. от Наказателно-процесуалния кодекс.

4) Директива (ЕС) 2016/343 на Европейския парламент и на Съвета от 9 март 2016 година относно укрепването на някои аспекти на презумпцията за невиновност и на правото на лицата да присъстват на съдебния процес в наказателното производство не е приложима спрямо наказателните производства, приключили преди 1 април 2018 г.

5) Процедура за задължително настаняване в психиатрично заведение по медицински причини на лица, страдащи от психични заболявания, каквато е процедурата, уредена в член 155 и сл. от Закона за здравето, не попада в приложното поле на Директиви 2012/13, 2013/48 и 2016/343“.